

ינואר 2012

”דין פרוטה כדין מאה?”

או

10 מגמות בפילנתרופיה פרטית בישראל בשנת 2011¹

עתר רזי-אורן

המחאה החברתית הביאה ליצירת דיון הנוגע לסדר היום החברתי-כלכלי הרצוי במדינת ישראל, וכחלק ממנו עלה גם נושא הכוחות הנעלמים הפועלים במערכת היחסים שבין המדינה, המגזר עסקי, המגזר שלישי והאזרחים שבתווך. כחלק משיח זה מוצג סיכום שנה זו דרך המשקפיים של אשת מקצוע המלווה את העשייה הפילנתרופית הפרטית בישראל. הניסיון והידע שצברנו בשיתופים בעבודה עם תורמים ובעלי הון בעלי פוטנציאל להפוך לתורמים, הם הבסיס לניתוח זה. להלן עשר המגמות המרכזיות שזיהינו ביחס לתחום הפילנתרופיה הפרטית: תרומות של ישראלים בעלי הון מזמנם ומהונם האישי.

6 מגמות המתייחסות לתורמים הישראלים:

1. **שינוי בפרופיל התורמים:** עד לרגע זה, ישראל היא המדינה היחידה בעולם המערבי שמרבית ההון הפילנתרופי שבה מקורו בכסף זר². סדר היום החברתי בישראל נקבע באמצעות יותר תרומות של יהודים שלא חיים כאן מאשר כאלו שכן³. השנה, לראשונה, ניתן היה להבחין ביותר תורמים מקומיים שבחרים לפעול לשינוי מצב זה באופן ציבורי: תורמים ותיקים שלוקחים צעד קדימה ומשמיעים את קולם ביחס לחשיבות התרומה הישראלית הפרטית, למרות המחיר הציבורי שהם משלמים על כך. במציאות בה הביקורת הציבורית כנגד פעילותם של תורמים פרטיים היא רבה, ולא פעם בצדק, תורמים המתנהלים באופן אחר, המרימים דגל של אחריות אישית ומדגימים ראייה ארוכת טווח ביחס לצורכי החברה, מתקבלים בציניות ובחשדנות. לצד תופעה זו, ניתן לראות יותר ויותר עדויות לקיומו של ”דור המשך” - צעירים למשפחות בעלות הון שבחרים להצטרף לקהילת התורמים המקומיים. הרחבת השורות עדיין מצומצמת ומלווה בתהודה חברתית מעטה, אך ניתן לזהות מגמה חיובית⁴.

¹ לשם קבלת פרספקטיבה על האמור במסמך זה, אנה עיינו בנייר עמדה מהשנה הקודמת, 2010: "פילנתרופיה פרטית ישראלית 2010: ניתוח מצב". רזי-אורן. אוקטובר 2010 <http://www.sheatufim.org.il/website/modules/Database/PoolItemPage.aspx?PoolItemType=2&PoolItemID=423>

² ישראל נמצאת אומנם רק במקום התשיעי ברשימת המדינות המקבלות תרומות מארה"ב, אך כל המדינות שלפניה נמצאות באירופה, ומשמשות כתחנה בדרך להעברת התרומות למדינות עולם שלישי. תרומות המגיעות לישראל מארה"ב ומאירופה הן תרומות המיועדות אליה. על-פי סקר קרנות פילנתרופיות וגופי מימון בישראל, ברנר נאווה, חזן אסנת, רוידך-כהן אבישג, שמיד הלל. אוקטובר 2010. <http://www.sw.huji.ac.il/research.asp?cat=401&in=342>

³ היקפי התרומות מחו"ל הן ביחס של 2:3 ביחס לתרומות מקומיות. ראה שקף 3 בנתוני המרכז לחקר הפילנתרופיה: <http://sheatufim.org.il/website/Modules/Database/PoolItemPage.aspx?PoolItemType=2&PoolItemID=468>

⁴ בין הפרויקטים הפילנתרופיים החדשים שיוסדו לאחרונה ניתן למנות פרויקטים כגון **כבוצת ההשפעה**, תוכנית דור המשך, אות התורם האפקטיבי, נאמני מידות, הפינה "התרומה שלי" בידיעות אחרונות, השתתפות תורמים כדוברים בימי עיון וכנסים, ועוד שלל דוגמות מהפעילות השוטפת של ארגונים דוגמת הג'וינט, מידות, מתן, עיגול לטובה, שיתופים, IVN ו-JFN ישראל, המוכיחות זאת הלכה למעשה.

2. **זיהוי הערך המוסף שביצירת שיתופי פעולה וקואליציות:** לצד התופעה של תורמים ישראלים הלוקחים "צעד קדימה" בעשייה ובמעורבות, מתפתחת תופעה מבורכת נוספת של יצירת שיתופי פעולה סביב מטרות משותפות בין תורמים פרטיים לבין תורמים פרטיים אחרים, וגם בין תורמים פרטיים לבין משרדים ממשלתיים, רשויות מקומיות ועמותות. לנוכח האתגרים העצומים של החברה האזרחית, ומתוך למידה מהצלחות כמו גם מכישלונות עבר של תורמים⁵, יותר ויותר פונים לבדוק אפשרות לעבודה בשיתוף פעולה או אפילו בקואליציות - שם יש מחיר ברור של ויתור על עצמאות וחופש ניהולי אך תועלות ברורות של מינוף השפעה, והזדמנות ליצור שינויים ארוכי טווח. קרן שחף לקידום קהילות של צעירים בפריפריה, שייסד אבי נאור וקרן ההזדמנות לקידום השירות האזרחי, שבן מייסדיה קרן גנדיר (קרן משפחתית שייסדה יהודית יובל-רקנאטי), הן דוגמאות לשיתוף פעולה בין תורמים. קואליציות בתחום החינוך וחיים משותפים שזם דב לאוטמן הן דוגמה לריבוי שותפים חוצי מגזרים. דוגמה נוספת היא שיתוף פעולה בין קרנות ובין תאגיד עסקי בנושא קידום בעלי מוגבלויות בישראל, המתבצע בליווי ארגון JFN. דוגמאות אלה ונוספות מעידות על תחילתה של מגמה חיובית.

3. **סטטוס-קוו בנושא שקיפות:** כעשרה תורמים ישראלים בלבד בחרו להצהיר באופן פומבי לגבי התחומים החברתיים להם הם מחויבים, ולגבי הדרך בה ניתן לפנות אליהם על מנת לקבל מהם מימון בדמות מענקים חד או רב שנתיים⁶. מרביתם אף יסדו קרן משפחתית עם חזון וייעוד מוגדר, מצב שהוא בגדר שגרה בכל העולם ואף מהווה תנאי סף להתפתחותה של חברה אזרחית פעילה ופלורליסטית. ישנם ישראלים נוספים הנותנים מענקים כספיים לפי מדיניות השקעה מוגדרת, אך בוחרים שלא להפוך לנגישים לציבור. בתחום הפילנתרופיה בישראל, כמו גם בתחומים אחרים, מי שמקורב ומכיר, מקבל תרומות. ומי שלא - נשאר מחוץ למעגל. המפסידים הם קודם כל התורמים, שלא נחשפים לתוכניות מרשימות ומגוונות וגם לא נהנים מהיתרונות שבפילנתרופיה משפחתית, וכמובן, גם החברה האזרחית.

4. **סטגנציה (העדר) תרבות תרומה:** למרות שערכים דוגמת התנדבות וערבות הדדית, מתן בסתר ותרומה היו בסיס לגיבושה של החברה בישראל כערכים משותפים לשלוש הדתות במדינה, בעשורים האחרונים אנו עדיין עדים לפעילות מצומצמת של ישראלים בעלי הון ניכר שמחויבים לתרומה של מאה אלף ₪ ומעלה מדי שנה⁷. ואם הם כן תורמים – הם תורמים מזמנם היקר⁸. מעורבות המשלבת תרומה של זמן וכסף, בהיקפים נרחבים ולטובת מטרות חברתיות, עדיין לא נתפסת כתרבות השלטת. תרומות קטנות לערבי גאלה

⁵ יחסי הגומלין בין קרנות פילנתרופיות לממשלה בפיתוח מיזמים חברתיים. מיכל אלמוג-בר ואסתר זיכלינסקי. יולי 2007.
<http://www.sheatufim.org.il/website/Modules/Database/PoolItemPage.aspx?PoolItemType=2&PoolItemID=406>

⁶ קרנות שישאלים הקימו כ-20 השנים האחרונות האחרונות הזמיות לציבור ברשת: אורן, אריסון, גנדיר, דואליס, יהל, לאוטמן, מיתר, נדב, שטינמיץ. "קרן ישראלית" פירושה שהחלטה על חלוקת מענקים נעשית ע"י משפחה או יחידים בישראל, ומקור הכסף בפעילות עסקית המתבצעת בישראל. לצד קרנות אלו פעילות בישראל מאות קרנות שמקור ההון שלהן ממוקד קבלת ההחלטות לגביהן נמצאים בחו"ל.

⁷ אנו מגדירים תרומה פרטית של בעל/ת הון כתרומה של זמן וכסף מהזנו/ה הפרטי, בהיקף של לפחות 100,000 ₪ מדי שנה.

ואגודות יידידים אינן מהוות חלופה לתרבות נתינה מושרשת בקרב בעלי ההון בפרט, ובחברה הישראלית בכלל.

5. **התפתחות מקצועית של התחום**: מעטים הישראלים הבוחרים להשתמש בשירותי איש/ת מקצוע לניהול ההשקעות החברתיות שלהם, או להיעזר ביועצים מקצועיים בתחום זה. אך מעט אנשי המקצוע שכן פועלים בתחום זה משנים את פניו. הם מתמקצים ומפתחים פרופסיה⁹. כיום ניתן למצוא ארגונים חברתיים¹⁰ שמעמידים שירותים מקצועיים לאותם בעלי ההון שרוצים בכך, ומפתחים ידע וכלים רלבנטיים.

6. **אמון מוגבל בארגונים החברתיים**: לא פעם מופיעים בתקשורת סיפורים של תורמים שחשו שהונו, כמו גם דיווחים על תרעומת לגבי "משכורות עתק" במגזר השלישי וביקורת על התנהלות בזבזנית ולא אפקטיבית של עמותות. מרבית הסיפורים האלה מייצגים תיאורי מקרה של סיפורים חריגים שלא מעידים על הכלל במקרה הטוב, וגוזמאות שאם יבדקו לעומק יתגלה שאין להם בסיס, במקרה הרע. ועדיין, בעלי הון רבים בוחרים להיאחז ב"תירוצים" אלו על מנת להצדיק, גם השנה, את הבחירה שלהם שלא לתרום באופן משמעותי¹¹.

4 מגמות המתייחסות למציאות הישראלית שבתוכה פועלים התורמים:

1. **המחאה החברתית יצרה שפה חדשה (גם) בתחום הפילנתרופיה**: נוצר שיח המקדם "הרמת מסך" בין אופן התנהלות תורמים במגזר השלישי ובחברה האזרחית, שם הם מקדמים אחריות, מנהיגות, תכנון ארוך טווח תוך הושטת יד לאוכלוסיות מוחלשות ובניית מערכות תומכות לאותן קבוצות, לבין ההתנהלות של אותם בעלי הון בעולם העסקי - המקום בו הם יוצרים את הונם, כדי לממן את אותה עשייה פילנתרופית. נוצרה צפייה כי התורמים יטמיעו גם בעשייה העסקית שלהם את השאיפה לצדק חברתי, אותה תורמים רבים מקדמים בעשייה החברתית שלהם, על רקע המציאות החדשה. בכך ייווצר ערך משותף רחב יותר לתורמים ולחברה.

2. **פעילות ממשלתית מצומצמת שאינה מסייעת להרחבת התופעה**: בעולם ניתן למצוא יותר ויותר מדינות שממשלותיהן הבינו שקידום והרחבת הפילנתרופיה הוא יעד לאומי. מהלכים שנעשו בנושא בבריטניה ובארה"ב יכולים להוות מודל להשראה¹². כחלק מכך הן

⁸ ראה שקף 5 בנתוני המרכז לחקר הפילנתרופיה 2012:

<http://sheatufim.org.il/website/Modules/Database/PoolItemPage.aspx?PoolItemType=2&PoolItemID=468>

⁹ ראה ארגו כלים למנהל קרן נותנת מענקים בישראל <http://www.sheatufim.org.il/philanthropy/toolbox-index.aspx>

¹⁰ ראה: <http://www.sheatufim.org.il/philanthropy/programs.aspx>

¹¹ "דימוי שלישי של עמותות בישראל מרחיק תורמים רבים מנתינה כספית". בתוך: "מאפייני הפילנתרופיה בישראל במאה ה-21: מניעים וחסימים לנתינה, דילמות, אתגרים וכיווני פעולה לעתיד". פרופ' הלל שמיד. http://www.sheatufim.org.il/multimedia/upl_doc/doc_030811_28149.pdf

¹² נייר עמדה - יצירת תרבות של נתינה. בריטניה, יוני 2011.

<http://www.sheatufim.org.il/website/modules/Database/PoolItemPage.aspx?PoolItemType=2&PoolItemID=442>

מציעות תכנון ארוך טווח בנושא, מעמידות תקציב ואף בונות תוכניות לאומיות שלהן מדדי הצלחה ברורים. בישראל התקיימה אומנם סדרת דיונים ב"שולחן העגול הממשק" שיזם משרד ראש הממשלה¹³, שהביאה לשינויי חקיקה והצעה לחוק שימסד לראשונה הקמת קרנות בישראל, אולם לא פותחה מדיניות ממשלתית כוללת דוגמת בריטניה. ועל רקע הצורך הגדול, בולט החוסר.

3. **היעדר נתונים הנוגעים להיקף התופעה**: אין בישראל מקור מוסמך אחד שיכול להציג את התפתחות היקפי התרומה הפרטית והתאגידית, ולו בעשר השנים האחרונות. אין מידע כולל על היקף התופעה, ולא על ההתפלגות הפנימית לפי תחומי השקעה וקהלי יעד שזוכים לתרומות. התוצאה: מגזר שלם, בעל פוטנציאל להשפיע על החברה האזרחית, על שלל תחומי החיים ומגוון הקהלים, פועל בעלטה. ללא נתונים ומגמות שעולים מתוך הפעילות, קשה לפעול ליצירת שינוי¹⁴.

4. **מיעוט כלים ומיומנויות בקרב מנהלי עמותות ומפתחי משאבים בנושא**: אלפי עמותות עושות עבודה מקצועית ואיכותית שיוצרת השפעה חברתית. המנהלים שלהן, כמו גם מפתחי המשאבים שעובדים לצדם, חסרים לעתים ידע בסיסי שיכול להדריך אותם כיצד ליצור, לשמר ולהרחיב הקשר עם התורמים הישראלים. כך, אל מול אותם בעלי הון מעטים שכבר מביעים רצון לתרום, יש קבוצה רחבה של אנשי מקצוע החסרים ידע ומיומנות כיצד ללוות אותם באופן ידידותי, מקצועי ואפקטיבי לתרומה, או הנעדרים פניות, בשל שלל המשימות האחרות שמרכיבות את סדר יומם במציאות הישראלית המורכבת של המגזר השלישי הנאבק על חייו.

לסיכום: מתוך ניתוח זה עולה תמונת מצב מורכבת, שאנו מזהים בה גם היבטים אופטימיים. בנושאים רבים ניתן לראות מגמות שינוי ותמורה חיוביות. בנושאים אחרים, שזוהו על ידנו כמרכזיים לניתוח התחום, קיימים עדיין אתגרים משמעותיים, אשר אם תוגדר מדיניות מתאימה ויושקעו המשאבים הנכונים, נוכל בסיכום השנה הבאה לראות שנעשה בהם שינוי משמעותי. האחריות בידי העוסקים במלאכה. אם נפעל ונעשה, ויתרחש שינוי חיובי בתחום הפילנתרופיה הישראלית, יהיו לו השפעות חיוביות רבות גם על ממדים נוספים בחיינו.

הכותבת הינה מנהלת תחום הפילנתרופיה במרכז שיתופים - לקידום החברה האזרחית בישראל.

פילנתרופיה מתפתחת בארה"ב, אדריאן סרג'נט וג'ן שאנג, דצמבר 2011.
<http://www.sheatufim.org.il/website/modules/Database/PoolItemPage.aspx?PoolItemType=2&PoolItemID=462>

13 ראה: איגרת הסיכום של הכינוס השביעי של השולחן העגול הממשקי, מאי 2011.
<http://www.pmo.gov.il/NR/rdonlyres/B217EECC-629B-4AC8-BDC6-2FE1D88F82CA/0/IGERET170511.PDF>

14 "בישראל אין מאגר נתונים מקיף אשר אומד את סך תרומות המגזר הפרטי, יחידים וחברות – לארגוני המגזר השלישי". על תרומות, הטבות מס ומה שביניהן: תרומות יחידים וחברות למלכ"רים, והשפעת מדיניות המס על תרומות אלה, אסנת חזן. אוקטובר 2010.
<http://www.sw.huji.ac.il/upload/osnat.pdf>